

Радован Вукановић

УТИЦАЈ ДРУГОГ УДАРНОГ КОРПУСА НОВЈ У ЦРНОЈ ГОРИ НА РАЗВОЈ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ ОД КАПИ- ТУЛАЦИЈЕ ИТАЛИЈЕ ДО ПРВОГ ЗАСЈЕДАЊА АНТИФАШИ- СТИЧКОГ ВИЈЕЋА НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ

По војно-политичким стратегијским задацима и резултати-ма, 1943. година за југословенско ратиште представља најзначајнији период у коме су постављени темељи равноправне заједнице народа Југославије. Црна Гора — као фактор НО борбе која се тамо водила против окупатора и домаћих контрареволуцио-нарних снага — била је и у војном и у политичком погледу не-раздвојни дио југословенског ратишта, како су то оцјењивали и руководство НО покрета и командовање окупационих трупа.

Тежиште мог саопштења обухвата улогу и утицај јединица 2. ударног корпуса на развој збивања у Црној Гори с јесени 1943. године.

На почетку, подсјетио бих:

1. — Побједама Црвене армије на источном фронту и англо-америчких трупа у Средоземљу током љета 1943, положај сила осовине је битно ослабио, нарочито јужни бок њемачких снага у Грчкој и на Јадранском мору. Послије курске битке и искрцава-ња савезника на Сицилији јавиле су се непремостиве пукотине у њемачко-италијанској коалицији, што је убрзо довело до изба-чивања италијанске армије из строја;

2. — Испадањем Италије из осовинског блока настали су за њемачко командовање веома сложени проблеми, прије свега у погледу замјене италијанских јединица у пространим областима окупиране Грчке, Албаније и Југославије. Стога су Њемци, оче-кујући искрцавање савезничких трупа, још током августа 1943. године, предузели потребне мјере за дејство у датој ситуацији. Планом „Аксе“ — којим је био разрађен поступак у случају ка-питулације Италије — они су настојали да се осигурају од неу-годних изненађења. Главна сметња у реализацији њихових за-мисли била је НОВЈ, против које су у првом полугодишту 1943. водили циклус замашних офанзивних операција (тзв. четврта и

пета офанзива). Управо због тога тежили су да осујете прелаз италијанских јединица на страну НОВЈ, како би преотели италијанско наоружање и опрему и тиме умањили штетне последице по стабилност сопствених трупа на Балкану и по даље вођење рата у овом дијелу „европске тврђаве“;

3. — Приближавањем савезника растао је значај југословенског ратишта и улога НОВЈ која је, нарочито послије краха њемачко-италијанске операције „Шварц“ (битка на Сутјесци), развила своја дејства широм Југославије на комуникацијама и против упоришта окупатора, нарочито у Босни и Хрватској. Формиран је и велики број нових јединица, тако да је до почетка септембра 1943. НОВЈ нарасла на 18 пролетерских и ударних дивизија, а имала је уз то и већи број самосталних чета, батаљона, одреда и бригада.

У таквим приликама приступило се стварању 2. ударног корпуса од јединица 2. пролетерске и 3. ударне дивизије. Команданти 2. и 3. дивизије још 6. августа 1943. предложили су Врховном штабу НОВЈ да са својим јединицама изврше продор у Санџак, Херцеговину и Црну Гору, ради:

а. прикупљања 3. санџачке пролетерске бригаде и мобилизације у Санџаку;

б. прикупљања дјелова 5. црногорске пролетерске бригаде и спровођења мобилизације у Црној Гори;

ц. повезивање са 10. херцеговачком бригадом —

све то са циљем да се искористи очекивана капитулација Италије, туку четници на поменути територијама, као и да се на тој операцијској просторији нађу одговарајуће снаге за евентуални продор у Србију, односно за повезивање са НО покретом у Метохији, Македонији и Албанији. Уједно је предложено да се формира корпус чија би окосница била 2. пролетерска дивизија.

Врховни штаб, који се тада налазио негдје у централној Босни, будно је пратио развој догађаја на савезничким фронтима и на југословенском ратишту и предузимао адекватне кораке за усмјеравање даљих операција НОВЈ. У том периоду издао је неколико значајних директива и упутстава националним руководствима НО покрета, све то у тежњи да се предстојећи догађаји спремно дочекају. Стога је Врховни штаб одлучио да изврши деконцентрацију јединица НОВЈ и пренесе тежиште оперативних дејстава на најважније правце и нова подручја, како би се што ефикасније паралисали планови њемачког командовања у односу на италијанске трупе и запосиједање важних објеката у приморском појасу и на саобраћајним артеријама које су се налазиле под контролом италијанских окупационих снага. Укратко, Врховни штаб је настојао да се максимално искористи капитулација италијанске војске — првенствено њено наоружање и техника и уједно приволе италијани на превођење у НОВЈ. Због тога су распоређене хрватске и словеначке снаге у залеђе сјевер-

ног Јадрана и Истре, у области Лике, Горског котара и Љубљане, дио јединица Оперативне групе Врховног штаба упућен је у Далмацију, а према Црној Гори, Санџаку и Херцеговини — тек формирани 2. ударни корпус.

Врховни штаб је прешао у ослобођено Јајце, одакле је руководио операцијама НОВЈ широм Југославије.

Формирање 2. ударног корпуса и његово усмјеравање из источне Босне у Црну Гору, Херцеговину и Санџак био је догађај од изванредног значаја за даљи развој НО покрета на овом географско-стратегичком подручју нашег ратишта, које је било и остало активно све до завршетка рата. Јединице корпуса у овом периоду постале су не само ударна снага у операцијама против непријатеља него и чврст ослонац народне власти, Партије и других организација НОП за остварење рата и револуције, за учвршћење јединства на федеративној основи и изградњи националне црногорске државности.

За вријеме покрета из Босне (рејон Озрена код Тузле), који је почео 19. августа, штабовима 2. и 3. дивизије ништа није било познато о стању у Црној Гори и Херцеговини последице пете офанзиве. Очекивало се на добијање података за вријеме марша, јер је ојш са Озрена била упућена група одабраних бораца у Црну Гору са задатком да се повеже са Покрајинским комитетом за Црну Гору и руководством на терену, обавијести их о покрету корпуса и наложи им прикупљање дјелова 5. бригаде, као и активирање тамошњих партизанских одреда. Због успутних борби у долини Дрине и на правцу Калиновик — Сарајево и због реорганизације јединица и штабова, дефинитивно оформљење 2. корпуса завршено је тек око 10. септембра, када су јединице које су ушле у састав корпуса биле на просторији Чајниче, Горажде, Фоча, Калиновик, оријентисане за дејства према Црној Гори, Санџаку и Херцеговини, а дјелимично и према Сарајеву.

Према прикупљеним подацима ситуација у Црној Гори била је четири италијанске дивизије, док се у Херцеговини налазила је следећа: поред квислиншких формација тамо су се налазиле једна италијанска дивизија. Запажено је да су у те области пристизале њемачке јединице: 118. дивизија из долине Лима, преко Дурмитора, ка Никшићу и долини Зете; дјелови 7. СС дивизије су се већ налазили у Херцеговини, а у Метохији се концентрирала 297. дивизија. Постојале су индикације да Њемци из позадине привлаче и друге јединице. Било је очигледно да је све то срачунато на брзу интервенцију у тренутку капитулације Италије, ради разоружавања италијанских трупа и окупације области које су оне контролисале, а нарочито ради посједања Црногорског приморја и Боке Которске, гдје су биле стационариране бројне италијанске снаге са циљем да се спријечи евентуално искрцавање англоамеричких снага.

По налогу Драже Михаиловића, четници су се почели прикупљати, вршити мобилизацију и формирати своје јединице и

команде. Они су се спремали да дочекају искрцавање својих „савезника“, како им је обећавала емигрантска југословенска влада која је била у сталном контакту с Дражом преко енглеских представника који су се налазили у његовом штабу. Четнички команданти у Црној Гори и Херцеговини већ су испољавали активност у том правцу, желећи уједно да искористе окупатора за своје планове. Стога су вршили утицај на италијанске команде, како би се домогли њиховог наоружања, обећавајући им за узврат прихват од савезника у случају потребе. У том смислу су се нарочито активирали у данима капитулације Италије. Позив четника на мобилизацију, међутим, наилазио је на све слабији одзив народа. Четници су успјели да мјестимично задрже за себе мањи или већи дио својих присталица, и то путем пријетњи и заострашивања. Тако су они у овим данима задржали упоришта у Васојевићима, Бјелопавлићима, Црмници, Грахову, Боки Которској и дијелу Црногорског приморја. Испољавали су активност и у Санџаку и Херцеговини, а нарочито у требињском, невесињском, гатачком и билећком срезу. У долини Неретве и Требишњице, као и дуж жељезничке пруге Мостар — Попово поље — Требиње, биле су стациониране углавном усташко-домобранске јединице и установе.

Крилашке формације Крста Поповића у Црној Гори налазиле су се у процесу деморализације и расула, јер се њихово руководство у предстојећим догађајима оријентисало према новом окупатору, док су се масе оријентисале према НОП. Ускоро, показало се да су се руководства четника и крилаша прилагодила новоствореној ситуацији на тај начин што су се ставила под окриље Њемаца и све до краја рата заједно са окупатором водила борбе против НОВЈ.

Снаге НОВ у овим областима — до 1500 бораца, прије доласка јединица 2. ударног корпуса, уочи и за вријеме капитулације Италије, када су Њемци продирали у ове области — биле су недовољне да би одлучније утицале на држање италијанских трупа или на процес мобилизације четника, односно продирање њемачких јединица.

Најава доласка снага 2. корпуса, иако је бројно стање корпуса износило око 2.500 бораца, имало је велики значај на мобилизацију нових бораца и активирање постојећих партизанских снага, јер се радило о јединицама чије је искуство, организација и морално-политичко стање било на високом ступњу.

Партијско-политичка руководства у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини одиграла су значајну улогу у сређивању стања у партијској организацији и партизанским јединицама. Непосредни контакти партијско-политичких радника с народом у периоду од битке на Сутјесци до капитулације Италије имали су велик значај. При том ваља имати у виду и улогу Ивана Милутиновића, члана Врховног штаба, који се у то вријеме налазио у Црној Го-

ри, додијељен као помоћ Покрајинском комитету за сређивање ситуације послје битке на Сутјесци.

Почетком септембра дошло је до повезивања партијско-политичких руководилаца Црне Горе, Санџака и Херцеговине са Штабом и јединицама 2. корпуса који је у долини Дрине завршавао своје формирање и припремао се за покрет према Црној Гори. Активирање партизанских јединица у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини у данима капитулације Италије, прије доласка 2. корпуса, онемогућило је организовано повезивање и консолидовање четничких формација. То је уједно успорило покрет њемачких јединица ка италијанским гарнизонима у приморју и имало извјестан утицај на држање Италијана који су се, дјелимично под утицајем четника, колебали од почетка капитулације. Тамошње партизанске јединице су разоружале мање италијанске снаге у Бјелопавлићима и у Катунској нахији, а водиле су и борбе с њемачким јединицама у Боки Которској и у Црногорском приморју. Даље, Покрајински комитет је одмах приступио мобилизацији нових бораца и организовању нових јединица, стварању органа власти на ослобођеним подручјима и повјереника у неослобођеним крајевима. Предузео је и мјере за разоружавање Италијана, односно њихово превођење на страну НОВЈ. Све је то у многоме погодовало доласку и успјешном дејству јединица 2. корпуса. Може се рећи да су сличне припреме биле спроведене и у Санџаку и Херцеговини.

Ипак, без обзира на све то, тамошње партизанске снаге су биле недовољне да потпуно искористе капитулацију италијанских трупа и омету продор њемачких снага у Црногорско приморје и Боку Которску. Њемци су брзом интервенцијом из Албаније, Херцеговине и долине Зете, гдје су благовремено били прикупили своје снаге, уз подршку италијанских фашистичких формација, онемогућили чвршће повезивање италијанских јединица са дјеловима НОВЈ и њихову реорганизацију ради заједничке борбе против Њемаца. Они су успјели да заробе и разоружају главнину дивизија „Ферара“ и „Емилија“ у Црногорском приморју и Боки Которској, и дивизију „Марке“ у Херцеговини, па су — послје посједања обалског појаса између Улциња и Дубровника — приступили припремама за разоружавање италијанских дивизија „Тауринензе“ и „Венеција“ које су се налазиле у долинама Лима, Таре и Зете.

Мјере које је предузело руководство НОП у Црној Гори, у укупном износу, нијесу довеле до већих резултата — разоружани су само мањи дјелови италијанских јединица у рејону Даниловграда, Никшића и Чева, као и у Црногорском приморју.

Врховни штаб је преко Штаба 2. корпуса био упознат са ситуацијом у Црној Гори, па је наредио да се požури с јединицама у Санџак и Црну Гору, подвлачећи ове задатке:

— борбу против окупатора, четника и других квислиншких формација;

- стварање слободне територије и успостављање народне власти;
- мобилизација нових бораца и формирање нових јединица;
- разоружавање италијанских јединица или њихово привлачење на страну НОВЈ за заједничку борбу против Њемаца;
- повезивање са НОП у Албанији, као и са руководством НОВ у Србији, Косову и Метохији и у Македонији;

На реализацији тих задатака, Штаб 2. корпуса је уложио максималне напоре: упутио је из рејона Фоче партизанским одредима у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини обавјештење о покрету јединица Корпуса и дао детаљно упутство о повезивању, формирању и акцијама, мобилизацији, консолидацији органа НОО, организацији обвјештајне службе, стварању војних судова и политичком раду на терену. Штаб корпуса је упознао Главни штаб Црне Горе и тамошње оперативне штабове с одлукама Врховног штаба да се надлежности Штаба корпуса проширују и на њих. Истина, Штаб корпуса је и даље своје акције усаглашавао с радом партијско-политичких руководства на терену, у првом реду с ПК КПЈ за Црну Гору и Боку, с тим што је имао искључиву надлежност у погледу вођења војних операција и за свој рад био непосредно одговоран Врховном штабу. Исто тако, овиме су тамошњи партизански одреди у оперативном погледу стављени под команду оперативних јединица које ће оперисати на територијама дотичних одреда.

Пошто је Штаб корпуса био донекле упознат са ситуацијом на правцима предстојећих дејстава и предвиђених задатака, последије добијања сагласности до Врховног штаба, извршио је припреме и прикупљање јединица у долини Дрине и у времену од 12—18. IX 1943. усмјерио их на извршење ових задатака;

— У правцу Гацка, Никшића, долине Зете и Мораче упућени су дјелови 3. дивизије, и то: 5. црногорска бригада (2 баталјона са Штабом) долином Дрине и Сутјеске до Гацка, а одатле са 10. херцеговачком бригадом до Билеће. Са овом колоном се кретао Штаб 3. дивизије. Од Билеће ове двије бригаде се раздвајају и свака дејствује на посебном правцу — 5. бригада према Никшићу, 10. бригада ка јужној Херцеговини;

— У правцу Санџака упућени су дјелови 2. пролетерске дивизије, и то: 2. пролетерска бригада са задатком да се повеже са дјеловима 3. санџачке бригаде која је ушла у састав 3. дивизије;

— Четврта црногорска бригада и 2. далматинска бригада су краће вријеме биле задржане као посебна маневарска група за дејство према Сарајеву, па су онда упућене у састав својих дивизија, с тим што је 2. далматинска бригада из рејона Бобова, са десне стране Таре, оријентисана према Пљевљима и Бијелом Пољу и продужила дејства у саставу своје дивизије на просторији западног и јужног дијела Санџака, док је 4. бригада преко Тепаца

и Дурмитора упућена правцем Жабљак — Боан према Колашину и Липову, да се касније у долини Таре повеже са осталим дјеловима 3. дивизије (5. бригадом). На правцу покрета 4. бригаде, као самосталне колоне, кретао се Штаб 2. корпуса.

Доласком јединица 2. корпуса на територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака, сва војна дејства су обједињена од стране Штаба 2. корпуса и његових оперативних штабова и јединица — јер је Штаб корпуса имао функцију Главног штаба за цијелу територију. Обједињавање свих ових функција и задатака у ово вријеме било је веома значајно за ток и развој НОБ у овом и наредном периоду, која се одвијала под непосредним руководством Врховног штаба НОВЈ и ЦК КПЈ, са којима је одржавана стална радио-веза, а преко које је остварено садејство и контакти с Албанијом и Косовом и Метохијом, као сусједним областима. Овакав командни однос није ометао нормалну сарадњу и непрекидни контакт и договарање Штаба корпуса и његових јединица са представницима народне власти и партијских форума и организација.

Због задржавања у долини Дрине, оријентације неких дјелова према Сарајеву и успутних борби које су биле наметнуте, јединице 2. корпуса су стигле у Црну Гору са извјесним закашњењем у односу на капитулацију Италије, па су тек крајем септембра и почетком октобра могле озбиљније да испоље своја дејства у правцу разоружавања Италијана и њиховог привлачења на страну НОВЈ. Међутим, требало би имати у виду да су јединице Корпуса, поред наведених сметњи, имале претходно да савладају на сва три правца отпор четника који су покушавали да по сваку цијену задрже, нарочито на правцу Гацко — Билећа — Никшић — Бјелопавлићи — Сињајевина — Колашин — Вasoјевићи и на правцу Санџака, Разумљиво да је за савлађивање свог отпора и разбијање четника било потребно извјесно вријеме.

Избијањем јединица 2. ударног корпуса на територију Црне Горе, Санџака и Херцеговине, ситуацију су карактерисали следећи фактори:

— Четници Драже Михаиловића у разним крајевима су покушавали да изврше мобилизацију за своје јединице. Уједно су четнички команданти у Црној Гори и Херцеговини настојали да привуку на своју страну италијанске јединице које Њемци нијесу успјели да заробе и разоружају!

— Италијанске јединице, које су одбиле да се предају Њемцима (дивизије „Тауринензе“ и „Венеција“) колебале су се између обећања четника да ће им омогућити пребацивање у Италију и неодлучности да приступе НОВЈ;

— Њемци су успјели да угуше општи народни устанак у Боки Которској и Црногорском приморју, који је тамо избио у данима капитулације Италије. Они су већ били запосјели гарнизоне у Црногорском приморју и у Боки Которској и успоста-

вили своје гарнизоне у Никшићу, Даниловграду, Подгорици и Цетињу, укључујући у свој састав и неколико фашистичких батаљона који су добровољно прешли на њихову страну. Њемци су до краја септембра успјели да повежу разне реакционарне групе, организују квислиншку власт са милицијским и жандармеријским јединицама по разним мјестима, тако да је командант њемачких окупационих снага у Црној Гори генералмајор Кајпер издао проглас о преузимању власти на територији Црне Горе.

— Италијанска дивизија „Венеција“ била је дислоцирана у долине Лима и Таре, а дивизија „Тауринензе“ на просторији Катунске нахије у залеђу Боке Которске и дјелимично била већ у борбеном контакту с њемачким трупима на правцу Црквица и Грахова;

— На територији Црне Горе, Херцеговине и Санцака вршено је прикупљање партизанских дјелова и њихово повезивање и активирање, док је у Херцеговини 10. бригада била прикупљена у рејону Гацка, гдје се повезала са 5. црногорском бригадом;

— Партијске организације Црне Горе биле су још у фази организационог сређивања послје поремећаја које су у њој настале након пете офанзиве;

— Расположење народа, и поред неизвјесности која је још владала, расло је у корист народноослободилачког покрета, поготово што су већ биле извршене психолошке и организационе припреме за долазак јединица 2. ударног корпуса, од којих је очекивана велика борбена и морална помоћ.

Пада у очи да се јединице Корпуса из долине Дрине нијесу кретале према Црној Гори и Санцаку прикупљено, ни усклађено по времену наступања, него су дејствовале раздвојено, по правцима и самостално, прилагођавајући тактику дејстава важећој ситуацији на правцима наступања сваке колоне, односно маневарске групе, и у границама својих стварних могућности, имајући при том у виду начела и поставке општих директива Врховног штаба и Штаба корпуса.

Јужна колона, коју су сачињавале 5. црногорска и 10. херцеговачка бригада, под командом Штаба 3. дивизије, отпочела је покрет из долине Дрине код Фоче 12. септембра и послје доласка у рејон Гацка, гдје се спојила са 10. херцеговачком бригадом, извршила је напад на четничку групацију (Гатачка четничка бригада) на простору између Гацка, Казанаца и Билеће, и у четвородневним борбама (до 18. септембра), које су биле нарочито жестоке на Равном Липнику, Самобору, код Казанаца и Степана, на Кобиљој глави, Планику, Коритима, Планој и око Билеће, четници — којима је у помоћ пристигла и Билећка четничка бригада, уз подршку њемачких дјелова из Требиња — били су потучени, па су се повукли према Невесињу, Голији, Ситници и Поповом пољу, а ослонцем на њемачку помоћ из Дубровника и Требиња организовали су одбрану Билеће. Њемци су били заин-

тересовани да онемогуће продор јединица Корпуса у долину Требишњице, па су дозвукли довољно снага, нарочито артиљерију и тенкове, да онемогуће напад на овај гарнизон и задрже га у својим рукама, користећи при том помоћ Требињске четничке бригаде. Да би се избјегли губици у нападу на утврђени билећки гарнизон, Штаб 3. дивизије одустао је, у споразуму са штабовима бригада, од напада на Билећу, јединице су усмјерене на даље гоњење и разбијање четника и онемогућавање њихове мобилизације.

Десета херцеговачка бригада је усмјерена према Стоцу и Поповом пољу и комуникацији Мостар — Требиње, а потом према постигнутим успјесима да дејствује према Невесињу, Гацку или Требињу, зависно од развоја ситуације на тим правцима, дејствујући самостално или по групама, као и вршећи попуну својих батаљона новим борцима.

Од овог момента 10. херцеговачка бригада дјествује као посебна оперативна група на територији Херцеговине, врши попуну батаљона и формира нове јединице које прерастају потом у бригаде, помаже успостављање народне власти, развија свестрану политичку активност у народу, и тако постаје ослонац народно-ослободилачке борбе у Херцеговини, језгро нових јединица, иницијатор и извођач борбених акција против Њемаца, четника, усташа и домобрана. Средином новембра 10. бригада постаје језгро нове, 29. ударне дивизије, која је све до ослобођења остала да дејствује на територији Херцеговине, у оквиру и под руководством Штаба 2. корпуса и Врховног штаба.

Пета црногорска бригада, као дио јужне колоне Корпуса, последије одвајања од 10. херцеговачке бригаде, 19. септембра усмјерила је дејства из рејона Билеће преко Бањана према Никшићу. Она је тада имала нешто преко 200 бораца. Са њом је пошао Штаб 3. дивизије без једног свог члана (замјеника команданта, који је остао са 10. бригадом). На правцу свог наступања, 5. бригада од 19. до 28. септембра разбија четничке групе на простору Бањана, Вилуса, Трпче и Рудина, које су се овдје прикупљале ради организовања и вршења мобилизације. Ојачана у Велимљу дјеловима Никшићког НОПО са овог терена (око 100 бораца), Бригада је осујетила неколико напада четника са разних страна, па је расположење народа гдје су дошли дјелови 5. бригаде било све повољније и све више расло у корист НОП-а. Такво је расположење запажено скоро у цијелој Црној Гори. Долазак 3. дивизије у овом тренутку на територију Црне Горе и Херцеговине био је неопходан управо због превирања у четничким, крилашким и осталим квислиншким редовима, када је настала потреба њиховог потпуног разбијања и уништавања. Дејство наших бригада против Њемаца и њихов политички рад у словили су слабљење и деморализацију у четничким редовима, као и у редовима других реакционарних и квислиншких група.

Насупрот томе, сваки успјех наших јединица изазивао је све већи прилив нових бораца, што је бројно и квалитативно јачало Народноослободилачку војску.

Под заштитом 5. бригаде, ових дана је у Велимљу одржан збор на којем је изабран НОО, док су сљедећи дани искоришћени да се формирају народни одбори по селима. Четници су покушали да омету ове скупове и да привуку крилаше који су се распадали као формација. Међутим, наше јединице (5. бригада и дјелови партизанског одреда) разбиле су ове покушаје. Народ Бањана је, без обзира на повремене упаде и пријетње четника, постепено и све масовније прелазило на страну НОП. На овој територији убрзо се учврстила народна власт, па је ова област постала ослонац НОП и спона између црногорских и херцеговачких јединица НОВ. Околне општине (граховска, рудинско-трепачка и вучедолска) још су неко вријеме остале под утицајем четника, који су се повезивали и са сусједним четницима у Херцеговини (Требињском бригадом), једни на друге се наслањали у борби против наших јединица. Послије неколико борби са четницима из ових општина око Вилуса, и Трепче, којима су наши дјелови нанијели знатне губитке, 5. бригада се повукла према Никшићу и на простору Тиса — Милочани повезала са ГШ и Никшићким НОПО. Овдје су у састав 5. бригаде ушла и њена два батаљона која су се вратила у Црну Гору послје битке на Сутјесци, гдје су попуњени дјеловима Никшићког и Зетског НОПО, па је сада Бригада бројно нарасла на око 650—700 бораца, што ју је чинило способном за обимније и теже задатке.

Штаб 3. дивизије се из рејона Никшића повезао са Штабом 2. корпуса који се налазио у рејону Боана, Главним штабом за Црну Гору и Боку и Штабом Никшићког НОПО који су се налазили у рејону Никшића, и пошто је оцијењено да још не постоје услови за напад на њемачки гарнизон у Никшићу, донијета је одлука о наредним задацима јединица.

Пошто се 2. пролетерска дивизија повезала са дјеловима санџачке бригаде и скоро ослободила његов цио западни дио од четника и милиције, пошто су Њемци ову област напустили, 4. пролетерска бригада усмјерена је ка долини Таре и Колашину, гдје су се поред четника налазили и дјелови италијанске дивизије „Венеција“

5. црногорска бригада, послје краћег одмора у рејону Никшића, упућена је према Грахову, с тим да успутно разбије четнике који су се били прикупили на простору Трепче, Вилуса и Осјеченице, а потом да се на правцу Грахово — Црквице повеже са дјеловима италијанске дивизије „Тауринензе“ који су се налазили у борбеном додиру са Њемцима према Рисну а изразили су спремност да пређу на страну НОВЈ, да би избјегли заробљавање од стране Њемаца. У времену од 30. септембра до 4. октобра 5. бригада је под командом Штаба дивизије успјела да

разбије четнике на правцу Рудине — Тречка — Вилуси и Осјеченица — Јабука, да их одбади према Бијелој Гори а потом ослободи Грахово. По ослобођењу Грахова 5. бригада се повезала са штабом италијанске дивизије „Тауринензе“, чије су јединице већ биле напустиле положаје према Рисну и почеле се повлачити према Бијелој Гори и Грахову. Пета бригада је успјела да под жестоком борбом са њемачким јединицама, које су наступале од Црквица преко Грахова и од Никшића преко Трубјеле, прихвати дјелове „Тауринензе“ преко комуникације Никшић — Трубјела — Вилуси и доведе их на ослобођену територију у рејон Никшића коју су контролисале јединице Никшићког НОПО, док су главнину ове италијанске дивизије Њемци разбили и заробили у рејонима Бијеле Горе и Трубјеле.

Од дјелова италијанске дивизије „Тауринензе“ који су под заштитом 5. бригаде избјегли заробљавање и раније разоружаних дјелова ове дивизије и дивизије „Ферара“ од стране Никшићког, Ловћенског и Зетског одреда, формиране су двије италијанске партизанске бригаде, док је један мањи број неборачког људства распоређен по нашим јединицама за споредне службе. Једна од ових бригада, „Аоста“, стављена је под команду 3. дивизије и привремено ушла у њен састав, док је други дио људства од којег је формирана 1. бригада дивизије „Тауринензе“ упућен у правцу Колашина, на располагање Штабу 2. ударног корпуса. Нешто касније ће ове двије бригаде са бригаама које ће се оформити од италијанске дивизије „Венеција“ ући у новоформирану италијанску партизанску дивизију „Гарибалди“, која је укључена у састав 2. ударног корпуса и остала да се бори у њеном саставу све до почетка 1945. године, када је упућена у Италију.

Из рејона Никшића Штаб 3. дивизије је упутио 5. црногорску бригаду у правцу Бјелопавлића и долине Мораче ради разбијања четника који су припадали Зетском четничком одреду, а затим ради повезивања са 4. пролетерском бригадом у долини Таре. Бригади је на овом правцу у оперативном погледу био потчињен и Зетски НОПО, док је за обезбјеђење њеног покрета даљих дејстава у рејону Никшића остао Никшићки НОПО и италијанска бригада „Аоста“, за блокирање гарнизона Никшић спречавање испада из њега у позадину 5. бригаде или на другим правцима.

Каква је била ситуација на правцу покрета 5. црногорске бригаде? Као што је раније речено, Њемци су били успоставили своје гарнизоне у Даниловграду и Подгорици и ојачали их италијанским фашистичким батаљонима који су затечени у овим мјестима. У близини ових гарнизона прикупљале су се и организовале групе четника из даниловградског и подгоричког среза, које су у организационо-командном погледу припадале Зетском четничком одреду под командом Баја Станишића, чији се Штаб

у то врјеме са ужом пратњом и обезбјеђењем налазио у Острогу, гдје се била смјестила и Главна четничка команда за Црну Гору и Боку на челу са генералом бивше југословенске војске у пензији и баном зетске бановине Блажом Ђукановићем. Послије продора 4. бригаде и других јединица 2. корпуса у долину Таре и Васојевиће, четници из ове области су се такође оријентисали ка Подгорици и прикупљали се у овој области која је још била под контролом четника Зетског одреда.

Четничко руководство које је изабрало за своје командно мјесто манастир Острог, покушавало је да се одавде повеже са четницима у другим крајевима Црне Горе, да диригује мобилизацијом и даљим акцијама овог покрета, с наміјером да га задржи под својим утицајем, надајући се да ће помоћу новог окупатора, успјети да разбие јединице Народноослободилачке војске. Њемачки окупациони командант им је у том погледу обећао помоћ и свестрану сарадњу.

Након извиђања и добијања података о непријатељу на правцу предстојећег наступања, Штаб 3. дивизије је упутио из Никшићке жупе 5. бригаду на извршење задатка на овом правцу. У жестоким борбама од 13. до 18. октобра 5. бригада је потпуно разбила дјелове Зетског четничког одреда на простору Бјелопавлића, заробила и уништила на простору Острога обје четничке команде — главно четничко руководство у Црној Гори у ово врјеме, на челу са Блажом Ђукановићем и Бајом Станишићем, са око 20 официра који су били на разним дужностима у њиховим штабовима. Пета бригада је истовремено одбила и разбила покушаје Њемаца и четника из Никшића и Даниловграда да пруже помоћ опседнутим групама у Острогу и Вражегрмцима. Она је у борбама на простору Стубица, Острог, Вражегрмци нанијела непријатељу губитке од преко 100 мртвих, рањених и заробљених и заплијенила велику количину оружја, муниције и разне опреме, док је сама претрпела губитке од око 35 погинулих и рањених, међу којима је погинуо и њен командант Бошко Јанковић. Непријатељ је у овим борбама задобио ударац који се, због губљења руководства, одразио негативно на цио четнички покрет у Црној Гори, настало је расуло не само у овој области, јер се вијест брзо проширила по Црној Гори, Санцаку и Херцеговини.

Резултатом дејстава 5. бригаде, у садејству са дјеловима Никшићког, Ловћенског и Зетског НОПО, повезана су још чвршће ослобођена подручја никшићког, даниловградског и подгоричког среза. Већ су били ослобођени Жабљак и шавнички срез и западни Санцак, па су створени повољни услови за учвршћење војнопозадинске и народне власти, за мобилизацију нових бораца и попуњу јединица. Преко ове територије створени су бољи услови за везу са Ловћенским НОПО и повезаност са територијом Старе Црне Горе и приморја.

Пета бригада је послије ових борби у Бјелопавлићима про- дужила покрет и дејства преко Пипера ка долини Мораче и ко- муникацији Подгорица — Колашин. На овом правцу разбила је мање групе четника на простору Пипера, Горње и Доње Мораче и Роваца, Братоножића и Лијеве Ријеке, и крајем октобра се по- везала са дјеловима 4. пролетерске бригаде у долини Таре.

Средња колона (4. пролетерска и 2. далматинска бригада) — чије су јединице неколико дана дејствовале на правцу Сарајева као посебна маневарска група под командом Штаба корпуса — прекинула је контакт са непријатељем на овом правцу 18. сеп- тембра, и у вези са задатком Корпуса упутила се усиљеним мар- шем према Црној Гори, с тим што је послије преласка на десну обалу Дрине, преко Челебића и десном обалом Таре дошла у ре- јон с. Бобово, одакле је 4. пролетерска бригада преко Тепаца и Дурмитора упућена према Боану на правцу Колашина, док је 2. далматинска бригада упућена према Пљевљима у састав своје 2. пролетерске дивизије, која је дејствовала у западном дијелу Санцака и у долини Лима.

Четврта пролетерска бригада је од 25. септембра, када је приспјела у Боан, до 28. септембра, на свом даљем покрету ка долини Таре, разбила четнике у рејону Вратла и Липова, напала и принудила на предају италијански гарнизон у Колашину (3. бат. 83. пука дивизије „Венеција“) док су се остаци разбијених четника који су се били склонили пред нападом у ово мјесто раз- бјежали и повукли према Матешева, гдје се налазила чета ита- лијанског батаљона из Колашина, и према Беранама и Андрије- вици, гдје се налазила главнина италијанске дивизије „Венеци- ја“.

Ослобођењем Колашина, крајем септембра, још није било стабилизовано стање на овом подручју. Четници су се почели по- везивати и прикупљати око Матешева, Трешњевика и Кључа и — ослањајући се на јединице „Венеције“ у долини Лима — по- кушали између 30. септембра и 5. октобра да одбаце 4. бригаду из долине Таре и заузму Колашин. Њихов је циљ био да и даље задрже утицај у Васојевићима, везујући за себе дивизију „Ве- неција“ и користећи њено наоружање. (Четнички команданти са овог подручја налазили су се као савјетници у штабу „Венеци- је“, што је успоравало њене преговоре са Штабом 2. корпуса.)

Пошто је 4. бригада била нападнута са разних страна од бројних четника које је подржавала италијанска артиљерија, а 5. бригада се још у то вријеме налазила код Никшића, Штаб 2. корпуса је на овај правац оријентисао из Санцака дјелове 2. про- летерске дивизије и Васојевићки партизански батаљон који се налазио у рејону Бјеласице. У здруженом противнападу ових је- диница и 4. пролетерске бригаде, која се у том моменту налазила у тешком положају, и поред жестоког отпора који је неколико дана пружала, четници су у наредних неколико дана потпуно разбијени на положајима око Колашина којима су били овлада-

ли и повукли су се поново према Лијевој Ријеци, Андријевици и Беранама. У Андријевицу се повукла и чета Италијана са Матешева. На тај начин је пропао покушај четника да потисну наше јединице из долине Таре. Комуникације Колашин — Лијева Ријека и Колашин — Андријевица стављене су под контролу наших јединица. Колашин је послвије овога постао важно упориште ослобођене територије, војно-политички центар НОП у Црној Гори. У њему се у наредном периоду одвијала војно-политичка и културна дјелатност разних органа и организација НОП, одржавани значајни скупови и конференције.

Друга пролетерска дивизија, као сјеверна колона Корпуса, прво у саставу 2. пролетерске бригаде која се спојила са дјеловима 3. санџачке бригаде, а потом је на овај правац дошла и њена 2. далматинска бригада — упућена је из долине Дрине 12. септембра (2. пролет. бригада) у западни дио Санџака ка долини Лима, на сектор Бијело Поље — Пријепоље — Прибој. Четници су већ били отпочели по Санџаку принудну мобилизацију. Послије разбијања четника на Заборку и Мељаку, око Пљеваља, на правцу Шаховића, Левер-Таре, Пријепоља и Бијелог Поља, до краја септембра су ослобођени Пљевља, Пријепоље, Бијело Поље, Нова Варош и Прибој, као и цијела територија западног Санџака.

Избијањем јединица 2. ударног корпуса у област западног Санџака и долину Таре и ослобођењем Колашина, Пљеваља и мјеста у долини Лима завршена је прва етапа њиховог наступања и створени су повољни услови за здружена дејства на следећој етапи борбе. Средином октобра постојала је велика ослобођена територија у Црној Гори и Санџаку, на којој се изграђивала и учвршћивала народна и војнопозадинска власт, вршила мобилизација и попуна јединица, формирање партизанских одреда припрема за формирање нових бригада. Погрешени упади Њемаца на ову територију која је обухватала простор између Лима, Дрине, Пиве и Зете, изазивали су активирање четника на појединим мјестима, али све то није утицало да битно промијени успостављено стање у овој области Црне Горе и Санџака, које је настало у резултату дотадашњих борбених дејстава јединица 2. ударног корпуса, или да омете извршење његових следећих задатака.

Следећи подухват јединица Корпуса био је усмјерен на ширу област Васојевића у циљу потпуног разбијања четника који су се још на окупу држали у мањим и већим групама и у циљу заробљавања односно привлачења на страну НОВ италијанске дивизије „Венеција“ која је своју главнину држала прикупљену у Беранама и Андријевици. Команда ове дивизије, послвије преласка њеног батаљона из Колашина на страну НОВ, под притиском напада које су вршиле наше јединице у правцу Берана, прогонећи разбијене четнике, прихватила је понуђене јој преговоре Штаба 2. ударног корпуса и 10. октобра прешла на страну

НОВ и ставила се под команду Штаба 2. ударног корпуса. Нешто касније (2. XII) она је преформирана, заједно са бригадама дивизије „Тауринензе“, у италијанску партизанску дивизију „Гарибалди“.

Покушаји четника да онемогуће ове преговоре и да спријече продор наших јединица у долину Лима и у Васојевиће потпуно је савладан од стране наших јединица, па пошто су изгубили даљу потпору Италијана, њихови разбијени остаци под командом Ђорђа Лашића повукли су се преко Комова и Лијеве Ријеке ка Кучима и Подгорици, гдје су се ставили под заштиту Њемаца. Губећи ослонац на „Венецију“, четници више нијесу имали ни снаге ни материјалне потпоре да би се озбиљније супротставили јединицама НОВЈ. Четничке групе које нијесу успјеле да се повуку ка Подгорици сакривале су се у планинским предјелима, одакле су повремено упадале у села, али су брзо откриване и уништаване од наших потјерних одјелења. Завршетком ове операције разбијена је база четника у Васојевићима. Ова област је убудуће била стална партизанска база и резервоар за попуњу старих и формирање нових јединица. Она је постала база мобилизације, снабдијевања и прикупљања јединица НОВ, нешто касније и стратегијско-оперативни плацдарм са којег су усмјераване снаге НОВЈ у Србију. Преко ове територије вршено је повезивање са народноослободилачким покретима и јединицама на Космету и у Албанији.

Слободна територија — на којој су се концентрисале јаче снаге НОВЈ, у залеђу окупаторских гарнизона у Црногорском приморју и Боки Которској — постала је велика опасност за њемачко командовање и његове намјере у овој области. Њему је сметало и то што су се на овој територији налазиле и италијанске јединице које су прешле на страну НОВЈ, а имало је у плану њихово заробљавање и разоружавање. Зато је њемачка команда одлучила да спријечи даље продоре 2. ударног корпуса, одбаци га из дубине Таре и Лима и разоружа италијанску дивизију „Венеција“ која се налазила под командом овог корпуса. За извршење овог задатка одређен је њемачки 22. армијски корпус, с тим да муњевитим ударом својих дивизија из правца Метохије и Подгорице, уз помоћ четника, албанских балиста и италијанских фашиста, реализује ову операцију познату као „Балкански кланац“. Дејствима 297. њемачке дивизије са правца Пећи и 118. њемачке дивизије са правца Подгорице и долине Зете, у времену од 15. до 30. октобра 1943, уз помоћ бројних квислинга на оба правца, Њемци су успјели да продру на ослобођену територију и заузму Колашин, Андријевицу и Беране. И поред огромних припрема и ангажовања знатних снага уз учешће артиљерије и авијације, Њемци нијесу успјели да остваре циљ своје операције — да заробе „Венецију“ и разбију 2. ударни корпус, који је маневром према јужном Санцаку и Пљевљима избјегао њихов обу-

хват и удар, док су их на боку и у позадини из долине Мораче напали дјелови 3. дивизије и Зетски НОПО, што је омело потхрањивање и снабдијевање њихових трупа овим правцем. Преласком јединица 2. корпуса у општи противнапад и на осталим правцима и угрожавањем свих линија снабдијевања, Њемци су се крајем октобра повукли за Подгорицу и Пећ, док су се четничке и друге формације које су им садејствовале опет распале. Јединице 2. корпуса су поново ушле у Колашин, Матешево, Андријевицу и Беране од 28. X до 1. XI.

У циљу одбране и учвршћења ослобођене територије, што потпунијег извршења мобилизације, као и ради продора у области које су још биле под утицајем и контролом окупатора и квислиншких формација (источно од Лима и западно од долине Зете према Црногорском приморју и Боки Которској), Штаб 2. корпуса је послије неуспјеха операције „Балкански кланац“ поново извршио деконцентрацију својих јединица по правцима:

3. дивизију према Подгорици и долини Зете, а дијелом према горњем току Лима и Чакуру;

2. пролетерску дивизију према источном Санцаку и Сјеници; док су партизански одреди контролисали позадину ослобођене територије.

Италијанске партизанске бригаде биле су размјештене у оквиру задатака осталих јединица Корпуса. У доњи дио долине Лима стигла је 5. крајишка дивизија, која је — по наређењу Врховног штаба — била усмјерена према западној Србији у наслону на ослобођени дио Санцака и остале јединице 2. корпуса.

29. херцеговачка дивизија је контролисала територију источне Херцеговине, дејствовала у долини Неретве и на комуникације у јужном дијелу Херцеговине.

Оваквим распоредом контролисана је цијела ослобођена територија 2. корпуса. Нарочита пажња и одговарајући распоред јединица био је поклоњен правцима од Метохије, Сјенице и Пештера, Подгорице и долине Зете, као и из долине Дрине. Штаб корпуса је припремио и упутио ударну групу од 3 батаљона из састава 3. дивизије у правцу Љешанске, Ријечке и Црмничке нахије да заједно са Ловћенским и дијелом Зетског одреда разбије четнике на овим правцима, изврши мобилизацију бораца у Старој Црној Гори, и створи услове да се овдје у наредном периоду прикупе довољне наше снаге које би ставиле потпуно под контролу ову област, као и Црногорско приморје и Боку Которску, гдје су се налазиле њемачке јединице око којих су се прикупљали четници, комбинујући повезивање преко ове зоне с експонентима емигрантске владе у Италији и Англоамериканцима, који су имали и варијанту искрцавања на југословенску обалу Јадрана. Због тога су 2. корпус и Врховни штаб, како у овом моменту тако и касније, поклањали велику пажњу овој зони и у њој држали знатне снаге, како ради ометања њемачких трупа да се извлаче овим правцем из Црне Горе тако и ради спречавања евен-

туалног искрцавања савезника и њиховог повезивања са групама домаће, прочетнички оријентисане реакције која се прикупљала ка овој области. Међутим, руководство НОП је, дипломатским и војним путем, осујетило сваку комбинацију савезника у овом правцу.

Дјелови Корпуса упућивани су и источно од долине Лима ради извиђања и стварања услова да се тамо у погодном моменту пребаце јаче снаге јединица НОВЈ у вези перспективних задатака према Србији и Космету.

Тако су, с обзиром на очекујући развој догађаја, јединице 2. ударног корпуса прилагођавале тактику својих дејстава: одбрана ослобођене територије у Црној Гори и Санџаку била је од изванредног значаја за даљи развој НОБ, а затим постепено упућивање одговарајућих снага у оне области које је непријатељ још контролисао, ради стварања услова да се и на те правце пренесу борбена дејства јединица Корпуса у одговарајућем тренутку.

Њемачки окупатор је покушавао да разним маневрима и притиском заштити гарнизоне у које се био повукао, нарочито област Црногорског приморја и Боке Которске и њиховог непосредног залеђа. Немајући довољно сопствених трупа да се супротстави све јачем притиску и акцијама јединица НОБ, командант окупационих трупа у Црној Гори формирао је 10. новембра на Цетињу квислиншку управу, тзв. Народну управу, од представника разних реакционарних група, којој је за предсједника одредио Љуба Вуксановића. Ин је Управу потчинио њемачкој команди и ставио јој у задатак борбу против јединица НОВЈ. У свом прогласу Управа је изразила лојалност Њемцима и позвала у борбу против комуниста.

У условима повољног развоја НОП, у оквиру значајних побједа јединица 2. ударног корпуса и партизанских одреда на територији Црне Горе, Санџака и Херцеговине, припремљена је, сазвана и одржана скупштина делегата из свих срезова Црне Горе и Боке и јединица НОБ. Прво засједање Земалског антифашистичког вијећа народног ослобођења, које је одржано 15. и 16. новембра у Колашину, изабрало је највиши извршни орган народне власти у Црној Гори и Боки. Непосредно иза овога, 28. новембра, одржана је Скупштина Антифашистичког вијећа народног ослобођења Санџака, са истим циљем и задацима за територију Санџака.

На овим засједањима, као што је познато, изабрани су и делегати за Друго засједање Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије, које је крајем новембра одржано у Јајцу, гдје су донесене познате историјске одлуке којима су постављени темељи Федеративне Народне Републике Југославије, у којој је Црна Гора постала равноправан члан братске заједнице народа и народности Југославије. Одлукама ових засједања потврђена је, као резултат заједничке борбе у рату и револуцији, на-

ционалност Црне Горе и отпочео је процес изградње њене социјалистичке државности, која је пуну потврду и садржај добила на наредним засједањима још у току рата.

Формирањем 2. ударног корпуса и доласком његових јединица, последице капитулације Италије, на територију Црне Горе и Санцака, створени су повољни услови за даљи бржи полет народнослободилачке борбе у овим крајевима. Као резултат двомјесечних борби, настао је заокрет у даљем развоју устанка у Црној Гори. Послије жестоких борби против Њемаца и четника код Грахова и Никшића, у Бјелопавлићима, у долини Зете и око Подгорице, Матешева и Колашина, у Васојевићима и западном Санцаку, као и на другим подручјима и правцима ове простране области, ослобођен је велики дио Црне Горе и Санцака и успостављена народна власт, извршена мобилизација нових бораца и пуна бригада које су услјед губитака у дотадашњим борбама биле сведене на мала бројна стања, формиран су партизански одреди и органи војно-позадинских власти у Црној Гори који су беспрекорно функционисали, формирана је 14. новембра 6. црногорска ударна бригада и извршене припреме да се на овој територији формирају нове бригаде НОВЈ.

У побједи од нарочитог значаја у овом периоду треба истаћи развијање четника у Црној Гори и Санцаку као војничких формација, а посебно уништење њихових главних руководстава у Острогу, као и уништење дотадашњег четничког упоришта у Васојевићима, којом приликом су још једном дошли до пуног изражаја залагање и храброст бораца и старјешина јединица 2. ударног корпуса, нарочито 4, и 5. црногорске бригаде.

Сви каснији покушаји четника да поврате ова упоришта, и поред помоћи коју су им пружали Њемци, били су потпуно неуспјешни. Њемачке снаге су покушавале да потисну јединице 2. корпуса из Црне Горе и Санцака и контролу у овој области препусте четницима и осталим квислинзима. Међутим сви њихови покушаји како „Балкански кланац“ (октобра 1943) тако и они каснији — завршили су се неуспјехом. Дејства јединица 2. корпуса на комуникацијама и у позадини непријатељских снага које су повремено успијевале да се уклоне у ослобођену територију била су веома ефикасна и условљавала су пропаст ових непријатељских подухвата. Четници су покушавали да искористе операције Њемаца, али су редовно тучени од партизанских јединица, нарочито у борбама код Колашина, у Морачи, код Лијеве Ријеке, у Братоножићима, Кучима, Пиперима и Ејелопавлићима, као и на простору западног и југозападног Санцака. Њихови разбијени остаци су се склањали у њемачке гарнизоне (Подгорица, Никшић, Пљевља, Пријепоље) или сакривали по мањим групама по тешко приступачним планинским предјелима, нарочито у граничном појасу према Албанији.

Успјеси јединица 2. корпуса, послије доласка из источне Босне и касније током зиме, укључују у своју борбену дјелатност и ове резултате: разбијање четника, спречавање Њемаца да контролу и власт прошире и учврсте изван својих гарнизона, привлачење дијела италијанских јединица на страну НОВЈ и њихово ангажовање против Њемаца. Сви ови подухвати и успјеси били су од огромног војног и политичког значаја за даљи развој народноослободилачког покрета у Црној Гори и Санџаку.

Јединице 2. ударног корпуса су постале оружана снага органа НОП који су могли лакше, успјешније и брже да извршавају задатке у условима непосредно послије капитулације Италије и касније. На ослобођеној територији организована је и учвршћена народна власт, Народна омладина, Антифашистички фронт жена и друге организације НОП. Све је то створило повољне услове за све ширу мобилизацију нових бораца, за формирање нових јединица, а то је био квантитативни и квалитативни пораст НОВЈ у овој области, што је било од великог значаја за перспективна дејства.

Полет народноослободилачке борбе у Црној Гори послије Првог засједања ЗАВНО и активирања његових извршних органа узео је још шире размјере. Одлуке Првог засједања, као и одлуке АВНОЈ-а које су ускоро донесене, имале су огромни мобилизаторски значај и утицај на даљи ток народноослободилачке борбе и развој народноослободилачког покрета у Црној Гори, на размах оружаних дејстава против окупатора и домаћих издајника. Настало је све веће активирање свих фактора НОП на објашњавању одлука ЗАВНО и АВНОЈ-а и њиховог значаја за даљу борбу и будућност Црне Горе и Југославије, за учвршћење народне власти, за мобилизацију нових бораца, за подршку и организацију помоћи позадине фронту. Перспективе коначне побједе и тековина НОБ биле су одређене, кроз њих се већ назирао коначни исход рата, чији завршетак није био тако близу па су захтијевани знатни напори фронта и позадине за дефинитивну побједу.

Сав тај огромни посао који је у овом двомјесечном периоду обављен, како на фронту против разних непријатеља тако и на политичком плану, имао је пресудну улогу у одређењу већине народа за даљу подршку НОП и помоћ НОВЈ.

Поред војно-политичких фактора — КП и органа народне власти, који су непрекидно радили на терену под најтежим условима — веома значајну улогу у развоју НОП у овом периоду одиграле су и јединице 2. ударног корпуса, и то рјешавањем задатака који су пред њих постављени одлукама Врховног штаба, Централног комитета, Штаба Корпуса и осталих претпостављених штабова и команди. Ту значајну улогу, као што знамо, оне су играле и касније, све до ослобођења и коначне побједе.